

דורשבועי

ברית הר סיני לעומת ברית ערבות מואב מנחם בן-ישר

ביניהן.² "ברית סיני" נכרתה לעם העומד לכבוש את כנען, ועיקרה: ישראל ישמרו את תורת ה', וה' ינחיל להם את הארץ, ישמרם עליה ויצליח את דרכם. אך חטא העגל עיכב את התוכנית זאת, וחטא המרגלים השעה ורחח אותה בדור שלם. כמות דור סיני, בטלה או הושעתה הברית אתו, כפי שאמר משה בערבות מואב, בפתחה לחזרה על עשרת הדברות (דב' ה:א-יח): "ה' אֶל־לְהִינּוּ כְּרַת עֲמָנוּ בְּרִית בְּחֻרֵב. לֹא אֶת אֲבֹתֵינוּ כְּרַת ה' אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת" (שם:ב-ג), שהלא הם מתו במדבר, והברית לא נתקיימה להם, אלא שהברית מתחדשת "אֲתָנוּ אֲנַחְנוּ אֲלֵה פֶה הַיּוֹם כְּלָנוּ חַיִּים", נכונים לעבור את הירדן ולנחול את ארץ כנען.³

הבדל עיקרי בין שתי הבריות הוא, ש"ברית סיני" נערכה כולה בידי משה: הן החלק הטקסי שבה, הוא ברית האגנות (שמות כ"ד), והן החלק ההצהרתי, שהן הברכות, ולעומתן אלות הברית שבפרשתנו. אפשר, שאילו זכה משה להכניס את ישראל לכנען, היה עורך על אדמתה טקס נוסף, כעין מעשה גריזים ועיבל.⁴ לעומת זאת, כיוון שנגזר על משה למות לפני הכניסה לכנען, הרי הוא עצמו עורך את החלק ההצהרתי בערבות מואב, לקראת מותו,

החתימה של הברכה ושל התוכחה בפרשתנו: "אֲשֶׁר נָתַן ה' בְּיָנוּ וּבִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד מֹשֶׁה" (ויק' כו:מו) היא חתימה המאפיינת ברית הדדית. (לפי ראב"ע לויקרא כה:א, כחתימה לברית האגנות שבשמות כ"ד; ולדעת רמב"ן שם, כחידוש הברית אחרי השעייתה במעשה העגל, על פי שמות לד:כו.) בעת חתימת הברית מודגש שהיא נעשית כולה בתחום המקודש שלרגלי הר סיני.¹ אך כלשון הפסוק, היא כוללת גם את "הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה", לומר שכל המצוות שבחומש "ויקרא" כלולות בתנאי הברית.

חתימת התוכחה שבחומש "דברים" אומרת, שברית זאת שבארץ מואב נכרתה "מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כְּרַת אֲתָם בְּחֻרֵב" (דב' כח:ט). יש עניין לברר את הצורך בשתי הבריות הללו, ויש כמובן מקום להשוות

* מנחם בן-ישר הוא גמלאי המחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן, ושל המכללה האקדמית אשקלון.

¹ לדעת רוב הפרשנות המסורתית, פרשות "בהר" ו"בחקתי" (ויק' כה-כו) אכן נאמרו למשה בשהותו על הר סיני, כלומר בזמן המתואר עד סוף ספר "שמות", והן באות כאן עפ"י הכלל ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה". חריג הרב נ' גוטל במאמרו "בהר סיני שאינו בהר סיני" (הדף השבועי 496, בהר תשס"ג), הכותב בשם הרב מ"מ שניאורסאהן זצ"ל, אדמו"ר חב"ד, ש"הר סיני" שבפסוקים ויקרא כה:א; כו:מו (ואולי גם כו:לד) עניינו דווקא במדבר סיני, דהיינו במחנה ישראל שעדין חונה לרגלי ההר המקודש. האדמו"ר זצ"ל הסתמך על דברי הרמב"ן בויקרא ז:לח, שם הוא מפרש כך את "בהר סיני" הבא בפסוק אחד עם "במדבר סיני" (פרשנים אחרים דוקא מנגדים שם במשמעות שני אלה). רמב"ן מוכיח זאת מפסוקים שבהם "הר סיני" או לשון דומה מתייחסים בהכרח למחנה ישראל שבמדבר סיני, והם: במדבר י:לג על עזיבת ישראל את הר ה', וכן דברים א:ו "רְבִלְכֶם שְׁכַת פְּהֵר הַזֶּה" (כנראה בשניהם כדי להצביע על המעבר מהר ה' הארעי, סיני, אל הר ה' הקבוע בכנען); וכן במדבר כח:ו על "עַל־תָּמִיד הַעֲשֵׂיהָ בְּהַר סִינַי".

² ראו על כך בפירוט רב: י' פיינטוך, "ברית ערבות מואב וברית הר גריזים והר עיבל", **מגדים** לד (תשרי תשס"ב), עמ' 67-76; א' סמט, **עיונים בפרשות השבוע**, סדרה שניה, ויקרא-במדבר-דברים, ירושלים תשס"ה, עמ' 426-441.

³ כך מפרש ד"צ הופמן, **דברים**, תרגם מגרמנית צ' הר שפר, ת"א תש"ך. ייחוס פירוש זה לר"י אברבנאל אינו מדויק, ויצוין ש"ברית ערבות מואב" נכרתת על אדמת ארץ ישראל, אך בחלק הפחות מקודש שבה. ראו יהושע כב:יט; **ספרי זוטא** נשא, ה:ב, עמ' 228.

⁴ ראו **דברים רבה** (פרשת ואתחנן, מהד' ליברמן, עמ' 48), שאילו נכנס משה לארץ היה בונה את המקדש. אילו כך, המעמד אולי לא היה מתקיים באזור שכם שבנחלת יוסף, שבטו של יהושע, ובמקום קרוב למעבר ישראל לכנען, אלא אולי היה מתקיים באזור ירושלים, כי ישראל היו נכנסים לארץ מכיוון דרום.

ידידי עוונות בלבד (כו:מ). גם אין בה כל תיאור של שפע עתידי, אלא רק זאת: ה' יזכור את הברית עם האבות ויזכור את הארץ העזובה (כו:מב, מד), ועלינו להבין שרק מתוך כך יחזיר ה' את ישראל אל ארצם ואל מצבם המבורך כבימי קדם. יתר על כן, בתוך פסוקי הגאולה חוזרים ומוזכרים החטא והפורענות שהיו קודם: "אֶף אֲנִי אֶלֶף עִמָּם בְּקָרִי וְהִבֵּאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבֵי־הֵם" (פס' מא). בזה ה' אומר: כשאלך נגד ישראל בקרי, דהיינו בכעין התנגשות עוינת, באמת לא מתוך איבה ומתוך כוונה רעה אעשה זאת, אלא כהמשך הפסוק: "אוֹ אֲזִי יִפְנֶעַ לְבָבְךָ הָעֶרְלִי", דהיינו: רק מתוך כך ישובו בתשובה, ואז "יִרְצֶנּוּ אֶת עֲוֹנֵם"; אז ישאו בגלות את מלוא העונש, ויהיו פטורים ממנו לקראת השיבה ארצה. כמו כן פסוק מג חוזר ומזכיר את שממת הארץ, כדי לומר: משריצתה הארץ בעת שממת הגלות את שבתותיה - שמיטותיה שלא שמרון ישראל, עתה יכולה הארץ שוב לקבל את ישראל ולתת להם את פירותיה.

כיצד נבין את ההבדל בין שתי בשורות השיבה? על דרך הדרש נביא את דברי חז"ל לכתוב "אֲנִי ה' בְּעֵתָהּ אֲחִישְׁנָה" (יש' ס:כב): "זכו - אחישנה", לא זכו - 'בעיתה'" (סנהדרין קח ע"א). כלומר, אם זכו ישראל וישבו בתשובה שלמה בגלותם, יחיש ה' את גאולתם בפנים מאירות, בשיבה הדרת שלמה, כמתואר בספר דברים. אם ח"ו לא זכו להיטיב דרכם בגלותם, ייגאלו "בעתה", בעת שנגזרה מראש, אך תהא זאת גאולה מכאיבה, כביכול בפנים זועפות, כמתואר בסדרת "בְּחֻקֵּי"; מתוך שיזכור ה' את ברית האבות, ואת חילול השם שבשממת הארץ. על דרך הפשט ננסה לומר, שאכן גם בעת השיבה שמכות הברית, לא נמחק לגמרי רושם החטא, כמתואר בפרשתנו. את בשורת הגאולה שלקראת סוף ספר דברים, משה אומר לפני מותו, בנאום פרידתו מן העם, ואז הוא מנחמם בתיאור גאולה מופלאה.

ואילו את מעשה הטקס הוא משאיר ליוורשו יהושע לקיים בארץ כנען, אחר מעבר הירדן, כפי שאכן עשה יהושע (יהו' ח:ל-לה). עירוב הדברים בין מעשי משה בערבות מואב לבין המעשה העתידי בגרזים ועיבל, ואולי כפל בדברים הנאמרים גם פה וגם שם (בתיאור בדברים כז:א עד ל:י), מלמדים על הקשר האורגני בין שני המעמדים. כגון: שש לשונות "ברוך" (כח:ג-י) וכנגדם שש לשונות "ארור" (כח: טז-יט) בוודאי נאמרו כלפי ששה וששה השבטים במעמד "ברית שכם" (דב' כו: יב-יג).⁵ יחד עם זאת, הן פתיחות לדברי הברכה והתוכחה שבפי משה.

יתרה מזאת, התוכחה הארוכה עצמה, שאחרי ששת ה"ארורים", נחלקת עניינית לשנים: האחת פסוקים כ-לז, והשנייה פסוקים לח-סח. בשניהם - תחילה מתוארות פורעניות חקלאיות בארץ, אחריהן תבוסה מפני אויב, ושיא הפורענות: גלות בארץ אויב. המחזור השני מתאר בפירוט רב את פורענות המצור, השבי והגלות, והוא צמוד לשונית ועניינית לפרשת התשובה, שהיא מעין הסוף הטוב לפורענות הגלות שבמחזור השני: מעין תמונת-ראי לה.⁶ יחד עם זאת, יש צמידות בין הברכה שבראש הפרק, לבין המחזור השני של התוכחה, במוטיבים של מעלה ומטה, ראש וזנב (כח:ג, מג-מד). ואולם, המוטיב של דרך אחד ושבעה דרכים, משותף למחזור הראשון של התוכחה (כח:כה) וגם לברכה (כח:ז).⁷

מתוך כך באנו לדון באותן הבטחות גאולה עצמן, החותמות את שתי התוכחות: זו שבספר "ויקרא" וזו שבספר "דברים". אך הבדל גדול יש ביניהן: זו שב"דברים" (ל:א-י) כתובה בלשון גבוהה, במבנה ספרותי⁸ ייחודי. היא מבטיחה תשובה הדרת,⁹ וכולה מלאה בשפע גשמי ורוחני בעתיד. לעומתה, זאת שבפרשתנו (כו:מ-מה) אין בה תשובה מצד ישראל אלא

⁵ כך הפשט לפי ראב"ע לדברים כז:יד.

⁶ שמירת דברי התורה הכתובים בספר (דב' כח:נח, ל:י), ה' שש (כח:סג, ל:ט), הפצה בעמים מקצה (כח:סד, ל:ג-ה), והשבה אל הארץ (מצרים בקללה - כח:סח, וישראל בברכה - ל:ג).

⁷ שאלת מקומם של הברכה ושל שני מחזורי התוכחה, אם הם בערבות מואב, בגרזים ועיבל, או בשניהם, דורשת דיון רב לעצמה, ואכמ"ל.

⁸ ראו: נ' ליבוביץ, **עיונים בספר דברים**, ירושלים תשנ"ד, עמ' 297-302; א' סמט, **עיונים בפרשת השבוע**, ויקרא-במדבר-דברים, ירושלים תשס"ב, עמ' 400-416.

⁹ "יִשָּׁב ה' אֶל-לִהְיֶה אֶת-שְׁבוּתְךָ" פירושו: ה' ישוב אליך. ראו: מ' בן-ישר, "שוב שבות", **ספר היובל לרב מרדכי ברויאר**, ירושלים תשנ"ב, כרך ב, עמ' 639-656.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן

בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת המייל של הדף:

dafshv@mail.biu.ac.il

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף